

bir icâzet ve sebettir. Müellif “el-Müsel sel bi'l-evveliyye” hadisiyle başlayan eserinde hadis, usûl-i hadis, tefsir, usûl-i tefsir, dört mezhebe göre meşhur fıkıh kitapları, ferâiz, ilm-i felek, nahiv, sarf ve lugat gibi ilimleri kendilerinden okuduğu hocalarıyla bunlara ait senedlerini zikretmiştir (Jakarta 1370/1951; Dimaşk 1403/1983).

3. İthâfû'l-âlibi's-sirrî bi-esânîdî'l-Vecihî'l-Küzberî. “Küçük Küzberî” diye bilinen Vecihüddin Abdurrahman b. Muhammed el-Küzberî'ye ait *Şebetü'l-Küzberî* üzerine yazılmıştır. Küzberî'nin sebetinde haklarında kısa bilgi verdiği yirmi üç hocasına ait isnadlar bu eserde ayrıntılı biçimde açıklanmakta ve onlara ait bazı icâzetlerin tam metni verilmektedir (*Şebetü'l-Küzberî* ile birlikte, nşr. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî, Dimaşk 1403/1983).

4. el-'Ucâle fi'l-eḥâdîsî'l-müsel sele (Dimaşk 1405/1984). **5. Maṭmaḥu'l-viddân fî esânîdî's-Şeyḥ 'Ömer Ḥamdân.** Fâdânî'nin, hocası Ömer Ḥamdân'dan aldığı hadis verslerinin ardından onun senedleriyle verdiği icâzetleri derlediği üç ciltlik bir sebettir. Müellif eserini daha sonra *İthâfû'l-iḥvân bi-iḥtişâri Maṭmaḥi'l-viddân fî esânîdî's-Şeyḥ 'Ömer Ḥamdân* adıyla ihtisar etmiştir (Kahire 1371/1952; Dimaşk 1406/1985).

6. Riyâzu ehli'l-cenne bi-âşâri Ehli's-sünne (Dimaşk 1405/1985). Takıyyüddin Abdülbâkî b. Abdülbâkî el-Ba'î'nin aynı adlı sebetinin muhtasarı olup Fâdânî'nin düzeltme ve ilâvelerini de içerir. Fâdânî'nin aynı türe giren eserleri arasında *el-Feyzü'r-raḥmânî bi-icâzeti fazîleti's-Şeyḥ Muḥammed Taḳî el-'Osmânî* (Beyrut 1406/1985), *Feyzü'l-mübdî bi-icâzeti's-Şeyḥ Muḥammed 'İvaḍ Münakkaş ez-Zebîdî* (Beyrut 1408/1987), *el-'İkdü'l-ferîd min Cevâhiri'l-esânîd* (Surabaya, ts. [Dârû's-sekkâf]), *Tenvîrû'l-başıre bi-turuḳi'l-isnâdî's-Şehîre* (Dimaşk 1403/1982), *İthâfû'l-berere bi-esânîdî'l-kütübî'l-ḥadîsiyyeti'l-'aşere* (Dimaşk 1403/1982) gibi örnekler yer almaktadır.

7. Varaḳât fî mecmû'ati'l-müsel selât ve'l-evâ'il ve'l-esânîdî'l-'âliye (Kahire 1406/1985).

8. el-Erba'üne'l-büldâniyye: Erba'üne ḥadîşen 'an erba'îne şeyḥan min erba'îne beleden (Beyrut 1407/1986).

9. ed-Dürü'l-menḳûd Şerḫu Süneni Ebî Dâvûd. Yirmi cilt olduğu belirtilen eser matbu değildir.

10. Fetḫu'l-'allâm şerḫu Bulûḡi'l-merâm min edilleti'l-aḥkâm. İbn Hacer el-Askalânî'ye ait eserinin dört ciltlik şerhi olup henüz basılmamıştır. Fâdânî'nin kırk hadis ve müsel sel türlerine giren eserleri arasında *el-Erba'üne*

ḥadîşen min erba'îne kitâben 'an erba'îne şeyḥân, Şerḫu'l-Cevheri's-şemin fî erba'îne ḥadîşen min eḥâdîsi seyyidi'l-mürselin, Erba'üne ḥadîşen müsel seleten bi'n-nuḥâti ile'l-Celâli's-Süyûfî, İthâfû' üli'l-himemi'l-'aliyye bi'l-kelâm 'ale'l-ḥadîsî'l-müsel sel bi'l-evveliyye gibi çalışmaları da vardır.

Fâdânî'nin diğer eserleri de şunlardır: *el-Fevâ'idü'l-ceniyye (ḥâşiye) 'ale'l-Mevâhibi's-seniyye* (nşr. Remzî Sa'deddin Dimaşkiyye, I-II, Beyrut 1411/1991, Abdullah b. Süleyman el-Cevherî'ye ait şerhin ḥâşiesidir); *el-Mevâhibü's-seniyye* (Süyûfî'nin *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi'l-fürû'* adlı eserinin Ebû Bekir b. Ebû'l-Kâsım el-Ehdel tarafından özetlenerek nazma çekilmiş hali olan *el-Ferâ'idü'l-behiyye* nin şerhidir); *Tetmîmü'd-düḥûl (Ta'likât 'alâ Medḥali'l-vüḥûl ilâ 'ilmi'l-uşûl); Ḥâşiye 'ale't-telaṭṭuf şerḫi't-Te'arruf fî uşûli'l-fıḫḫ; Buḡyetü'l-müştâḳ Şerḫu Lüma'î's-Şeyḫ Ebî İshâḳ* (nşr. Ahmed Dervîş, Dimaşk 1427/2006); *Neylü'l-me'mûl ḥâşiye 'alâ Lübbi'l-uşûl ve şerḫi-hi Gâyeti'l-vüḥûl; Cene's-semer şerḫu Manzûmeti Menâzili'l-kamer* (baskı yeri ve tarihi yok [Matbaatü Hicâzî]); *Teşnîfü's-sem' muḥtaşar fî 'ilmi'l-vaz'; Menhelü'l-ifâde ḥâşiye 'alâ Risâleti'l-baḥş li-Taşköprizâde; Takrîbü'l-meslek li-men erâde 'ilme'l-felek.* Müellifin tahkik, ta'lik ve tashih ettiği eserler içinde Ezher şeyhlerinden Abdullah b. Hicâzî eş-Şerkâvî'nin *el-Câmi'u'l-ḥâvî fî merviy-yâti's-Şerḫâvî'siyle* (Dimaşk 1405/1985) Muhammed Fâtiḥ b. Muhammed ez-Zâhiri'nin *Hüsnü'l-vefâ li-iḥvânî's-şafâ* adlı eseri (Beyrut 1408/1987) ve konularını seçip düzenlediği *el-Muḳteṭaf min ithâti'l-ekâbir bi-esânîdî'l-müftî 'Abdilkâdir* (nşr. Muhammed Hâşim b. Abdülgafûr es-Sindî, Beyrut 1408/1987) gibi çalışmaları bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Yâsin el-Fâdânî, *İthâfû'l-âlibi's-sirrî* (nşr. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî), Dimaşk 1403/1983, neşreden giriş, s. 8-16; Muhammed Zakwan, *Biografi Singkat Syekh Yasin al-Fâdânî*, Jakarta 1993; Muhyiddin Atıyye v.dğr., *Delîlû mü'ellesfâti'l-ḥadîsî's-şerifi'l-maṭbû'a*, Beyrut 1416/1995, I, 845, 987, 990, 991, 997, 1007, 1009, 1013, 1026, 1029, 1035; II, 2654, 3026, 3227; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Tekmilâtü Mu'cemi'l-mü'ellifin*, Beyrut 1418/1997, s. 563-566; a.m.f., *Tetimmetü'l-A'lâm*, Beyrut 1418/1998, II, 155-158; a.m.f., *Mu'cemü'l-mü'ellifine'l-mu'âşirin: Vefeyât 1315-1424 (1897-2003)*, Riyad 1425/2004, II, 743-744; M. van Bruinessen, *Kitab Kuning, Pesantren dan Tarekat: Tradisi-Tradisi Islam di Indonesia*, Bandung 1999, s. 36-37; Nizâr Abâza – M. Riyâz el-Mâlih, *İtmâmü'l-A'lâm*, Beyrut 1999, s. 275-276;

Yûsuf Abdurrahman el-Mar'âşlî, *'İkdü'l-cevher fî 'ulemâ'ir-rub'i'l-evvel mine'l-karni'l-ḥâmis 'aşer*, Beyrut 1427/2006, II, 2147-2150; Zekeriyâ b. Abdullah Bîlâ, *el-Cevâhirü'l-hisân fî terâcimi'l-fuḫalâ' ve'l-a'yân min esâtiḫe ve ḥullân* (nşr. Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman – M. İbrâhim Ahmed Ali), Riyad 1427/2006, I, 187-192; Mohd. Khafidz bin Soroni – Mohd. Norzi bin Nasir, “Syeikh Muhammad Yasin al-Fâdânî (1916-1990) dan Ketokohnya dalam Riwayah al-Hadith”, *Prosiding Seminar Serantau Ilmuan Hadith Dalam Peradaban di Alam Melayu* (haz. Haziyah Hussin – Mazlan Ibrahim), Bangi / Selangor 2010, s. 128-152; Jawiah Dakir v.dğr., “The Trail of Hadith Scholars and Their Works in the Malay Region”, *Advances in Natural and Applied Sciences*, VI/7, Kuala Lumpur 2012, s. 1156-1161; “Dar al-Ulum ad-Diniyyah”, *Ensiklopedi Islam di Indonesia: Suplemen I*, Jakarta 1999, s. 87-88.

İSMAİL HAKKI GÖKSOY

FAKİ-Yİ TEYRÂN

(فقي طيران)

(ö. 1050/1640 [?])

Klasik Kürt şiirinin önde gelen temsilcilerinden.

Asıl adı Muhammed (Mîr Mihê) olup Fakî-yi (Fekiyê) Teyrân (kuşların fakısı, medrese talebesi) diye anılır. Babasının adı Abdullah'tır. Kendisiyle ilgili ilk yazılı bilgiler, Molla Mahmûd-i Bâyezîdî'nin 1848-1866 yıllarında Erzurum'da Rus konsolosu olarak görev yapan Alexandre Jaba için derleyip kaleme aldığı notlarda yer almaktadır. Elî Herîrî ve Molla Cezerî'den sonra Fakî-yi Teyrân hakkında kısaca bilgi veren Bâyezîdî, Hakkâri vilâyetine bağlı Mükûs (Mihs) kasabasından olduğunu, 702 (1303) yılında doğduğunu, *Hikâyetâ Şeyh-i San'ân, Kısseyâ Bersis, Kavle Hespê Reş* gibi manzum eserler telif ettiğini, güçlü mülemma ve rengin şiirler yazdığını, şiirlerinde “Mim-He” mahlasını kullandığını ve yetmiş beş yıllık bir ömürden sonra 777'de (1375) ölüp Mükûs'te defnedildiğini yazar (*Recueil*, s. 8; Kürtçe kısım, s. 14). Muhtemelen halk arasında dolaşan rivayetlere dayanan bu mâlûmatın, Fakî-yi Teyrân'ın şiirlerindeki bazı bilgiler ve Molla Cezerî ile ilişkisi göz önüne alındığında yanlış olduğu açıktır. Zira kendisi “Dilo Râbe” adlı şiirinde bu şiiri 1041'de (1631) yetmiş yaşında iken yazdığını açıkça belirtir (*Diwana Feqiyê Teyran*, s. 174). Ayrıca Molla Cezerî ile karşılıklı söyledikleri şiirin, son katasında dile getirildiği üzere 1031'de (1622) yazılmış olması (altı misralı elli bendden oluşan bu manzume için bk. Melayê Cıziri, s. 310-323; Arapça harfli kısmı, s. 221-226; Feqiyê Teyran, s.

123-147), yine Cezerî'nin ölümü dolayısıyla yazdığı dörtlüğün (*Feqiyê Teyran*, s. 86) ebced hesabıyla 1050 (1640) yılını vermesi bunu teyit etmektedir.

1041'de "Dilo Râbe" şiirini yazdığına yetmiş yaşında olduğuna göre 971 (1564) yılında doğmuş olmalıdır. Ancak Saîd Dêreşi, doğum tarihiyle ilgili olarak bu bilgiyi de nakletmekle birlikte 957'de (1550) ve "Beyta Dilî" adlı şiirin bir yazmasındaki nottan hareketle Müküs kazasına bağlı Verezûz (Verezor / Veregöz; şimdiki Kartal) köyünde dünyaya geldiğini, bu arada yine bazı şiirlerinde düşürdüğü tarihlerden hareketle 950 (1543) veya 953'te (1546) doğmuş olacağına dair ihtimalleri de zikreder (*Dîwana Feqiyê Teyran*, neşredeninin girişi, s. 19, 21-24, 107, 312, 479). Buna göre Jaba'nın verdiği tarihler gibi ondan naklen V. Minorsky, Celîlê Celîl, Minorsky'yi kaynak gösteren Mehmed Emin Zekî Bey, ondan naklen de Bâbâ Merdûh Rûhânî ve diğer birçoğunun (Sadînî, *Feqiyê Teyran*, s. 36-37) Faki'nin doğum ve ölüm tarihiyle ilgili olarak 707-777 (1307-1375) yıllarını kaydetmeleri (bu tarihleri Jaba 702-777 olarak verir) ve Zekî Bey ve Bâbâ Merdûh'un onu Mâkûlu göstermesi de gerçekte bağdaşmaz.

Faki-yi Teyrân'ın, şiirlerinde kullandığı "mîr" sıfatının da îmâ ettiği gibi bir bey ailesinden geldiği söylenir. Kendi memleketinden başka Hizan, Fînik, Cizre, Heşete gibi yerleri dolaşarak klasik medrese eğitimini tamamladığı, ancak tahsilinden sonra mesleğe devam edip molla (melâ) olmadığı, dolayısıyla "faki" kaldığı yahut tevazu gereği bu lakabı kullandığı anlaşılmaktadır. Bir derviş gibi diyar diyar dolaşan Faki'nin bölgede gezmedik yer bırakmadığı, uğradığı yerlerdeki meclis ve medreselerde şiirlerini okuduğu nakledilir. "Faki-yi Gerok" (gezgin faki) lakabı da bundan kaynaklanır. Celâdet Ali Bedirhan, onun Molla Cezerî'nin öğrencisi olduğuna dair bir rivayet zikretmekte (*Hawar*, IX/33 [1941], s. 812), sonraki bazı kaynaklar Bedirhan'a dayanarak bu rivayeti nakletmekte (MacKenzie, s. 128; Thomas Bois, *EP* [İng.], V, 482; Uzun, s. 20), Abdürrakib Yûsuf da bunu uzak bir ihtimal olarak görmediğini belirtmektedir (*Şairên Klasik*, s. 31). Fakat aynı yaşlarda olan bu iki zat arasında hocalık-talebelik ilişkisi bulunduğu dair kesin bilgi yoktur. Faki'nin onun talebesi olduğunu ileri süren görüş muhtemelen, karşılıklı söyledikleri şiirde Cezerî'nin "melâ", onun da "faki" diye anılmasına dayanır. Gerek

bazı rivayetlere göre Faki'nin daha büyük olması gerekse karşılıklı söyledikleri şiirin genel muhtevası ve son iki bendde her birinin kendisini diğerinin "senâhân"ı olarak anması, aralarında hoca-talebe ilişkisini aşan bir denklik ve dostluk bulunduğunu gösterir.

Fînik, Cizre ve Heşete'de uzun bir süre kalan Faki-yi Teyrân'ın, ardından Müküs'e döndüğü, bir süre ikamet ettiği Verezûz köyünde defnedildiği söylenir. Onun memleketine dönüşü 1031'den (1622) sonra olmalıdır. Zira Cizre'de bulunduğu sırada Molla Cezerî ile karşılıklı şiir söylemeleri son bendde geçen, "Di hezâr û yek û sihan" ifadesinden anlaşıldığı üzere bu yıl gerçekleşmiştir. Molla Cezerî'nin vefatıyla ilgili beyti de 1050'de (1640) yazdığına göre vefatı bu tarihte veya bundan sonradır. Bâyezidî, Faki-yi Teyrân'ın Müküs'te vefat ettiğini, Abdürrakib Yûsuf da vefatına kadar son yıllarını burada geçirdiğini, Verezûz köyünde bulunan türbesinin ziyaret edilemediğini belirtir (*a.g.e.*, s. 32). Saîd Dêreşi, "Beyta Dilî" adlı şiirin bir yazmasındaki Arapça nottan hareketle Nemira kazasına bağlı Şandis köyünde 1041'de (1631) öldüğünü yazar (*Dîwana Feqiyê Teyran*, neşredeninin girişi, s. 19, 24; Adak, s. 213). Bugün Hizan'a bağlı Şandis (Dayılar) köyünde 2013 yılında keşfedilen ona ait kabirdeki Arapça mezar taşında da vefat tarihi 1041 olarak yazılmıştır (Sadînî, *Nûbihar*, XXII/127 [2014], s. 31-35). Verezûz köyünde ona nisbet edilen mezarın üzerine yakın zamanlarda etrafı açık, kubbeli küçük bir türbe yapılmıştır. MacKenzie, şiirlerinde geçen tarihlerden hareketle Faki-yi Teyrân'ın yaklaşık 1000-1070 (1590-1660) yılları arasında yaşamış olacağını kaydederken (*Yâdnâme-yi Îrânî-yi Minorskî*, s. 129) onu izleyen T. Bois,

Hizan'a bağlı Şandis (Dayılar) köyünde Faki-yi Teyrân'a nisbet edilen kabirdeki mezar taşları

Zeynelâbidîn Zinar, Emîr Hasanpûr, Mehmed Uzun gibi yazarlar bunları Faki'nin doğum ve ölüm tarihleri olarak verirler (*EP* [İng.], V, 482; *Kürt Edebiyatına Giriş*, s. 19, 27; *Kürdistanda Milliyetçilik*, s. 146; *Feqiyê Teyran*, s. 38-39).

Elî Herîrî, Molla Cezerî, Melâyê Batê ve Ahmed-i Hânî ile birlikte Faki-yi Teyrân klasik Kürt tasavvuf edebiyatının öncüleri ve Kürt edebiyat geleneğinin kurucuları arasında yer alır. Ahmed-i Hânî bir şiirinde, "Geri getirirdim Melâyê Cezerî'nin ruhunu / Ve diriltirdim onunla Eliyê Herîrî'yi / Fekiye Teyrân'a öyle bir sevinç verirdim ki / Sonsuza dek hayran kalırdı" sözleriyle ilk üç meşhur şairi anar (*Mem û Zîn*, s. 63). Faki-yi Teyrân tasavvufi konu ve mazmunlara olan derin hâkimiyeti, sade dili ve üslûbuyla konuşma dilini tercih etmesi ve folklor unsurlarını ustaca kullanmasıyla dikkat çeker. Âlim ve bilge kişiliğini yansıttığı şiirlerinde ilâhî aşk, mârifet ve hikmet, vahdet-i vücûd, kadın güzelliği, tabiat tasviri gibi konuları ustalıkla işler. Gazel ve kasideleri yanında bazı tarihî hikâyeleri de manzum olarak kaleme almıştır. Şiirlerini aruzla yazmış, uzun destan ve aşk hikâyelerinde beyit yerine dörtlükleri tercih etmiştir. Eserlerini Kürtçe'nin Kurmançî lehçesiyle kaleme almış, bugün bile kolayca anlaşılabilir sade üslûbu, ses ve kafiye uyumundaki başarısı şiirlerinin ezberlenmesi ve bes-telenmesini kolaylaştırmış, geniş halk kesimleri arasında büyük rağbet görek bugüne kadar gelmesini sağlamıştır. Faki-yi Teyrân, klasik şiirin adı geçen üstatlarından farklı olarak tasavvuf kavram ve mazmunlarını halk diliyle ifade etmesi bakımından Kürt tasavvufî halk edebiyatının da ilk temsilcisi sayılır. Divanı üzerinde yapılacak incelemeler, onun dinî ve tasavvufî derin birikiminin ortaya konulması yanında Arap ve Türk tasavvuf edebiyatının tanınmış üstatları arasındaki mevkiini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Faki-yi Teyrân şiirlerinde Fekî'den başka Miksî, Mîr Mihê, Mîm û Hê gibi mahlaslar kullanmıştır. Hâlid Sadînî, Mîm û Hê rumuzunun Mihemmedê Hekârî'nin kısaltması olduğunu kaydetmekte (*Feqiyê Teyran*, s. 28, 43), Jaba bunu Allah'ın isimlerinden biriyle irtibatlı görmektedir. Ancak bu rumuzun Muhammed adının ilk iki harfi olduğu ihtimali daha güçlü görünmektedir; zira bazı şiirlerinde bu adı teşkil eden üç harf olarak "Mîm Hê Dâl" mahlasını da kullanmıştır (*Dîwana*

Feqiyê Teyran, s. 67). Bazıları Teyrân lakabını Ferîdüddin Attâr'ın *Manîku't-ı tayr*'i ve orada yer alan Sîmurg hikâyesine, bazıları kuşları çok sevmesi ve şiirlerinde onlardan çok söz etmesiyle ilişkilendirir (*Dîwana Feqiyê Teyran*, neşredenin girişi, s. 26; Adak, s. 212; Sadîni, *Feqiyê Teyran*, s. 25-26; Tek, *Varlık*, sy. 1248 [2011], s. 12). Celâdet Ali Bedirhan ise bizzat kuşlarla konuştuğuna dair bir halk hikâyesine atıf yaparak bu rivayete uzunca yer verir (*Harwar*, IX/33 [1941], s. 812; ayrıca bk. Uzun, s. 20; Sadîni, *Feqiyê Teyran*, s. 24). Abdürakîb Yûsuf tamamen başka bir yorumda bulunmuş, önce Mükûs ile Hizan arasında Hizan'a bağlı Teyrân adlı köyden olduğunu ve bu sebeple Teyrân diye anıldığını ileri sürmüş, ancak daha sonra Saîd Dêreşî'ye gönderdiği bir mektupta böyle bir köyün olmadığını, dolayısıyla hata ettiğini açıklamıştır (*Şairên Klasik*, s. 29; Sadîni, *Feqiyê Teyran*, s. 24). Dêreşî onun Fekiyê Teyrân adını kullanmadığını, bazı kaynaklarda şiirlerinde Fekiyê Hêsetî ve Fekiyê Gerok gibi mahlaslar kullandığına dair bilginin de yanlış olduğunu söyler (*Dîwana Feqiyê Teyran*, neşredenin girişi, s. 24). Nitekim kendisinin yayımladığı divanda bu isimlere rastlanmaz. Buna karşılık Sadîni, Fekiyê Teyrân adının yer aldığı bir kıtayı zikreder (*Feqiyê Teyran*, s. 23, 447). Bunun farklı bir telaffuzu olan Feqê Têra ise "Ez çi bejîm" şiirinin son kıtasında görülür (*Dîwana Feqiyê Teyran*, s. 220; Sadîni, *Feqiyê Teyran*, s. 23, 416).

Eserleri. 1. Dîwânê Feqiyê Teyran. Teyrân şiirlerini bir divanda toplamamış, bazı şiirleri ilk defa Aram Çaçan tarafından *Gulbihar* adıyla yayımlanmıştır (Erivan 1957). Abdürakîb Yûsuf *Dîwânê Kurmancî*'de (Necf 1971) dört, Qanatê Kurdo *Tarixa Edebyeta Kurdî*'de (bk. bibl.) sekiz şiirine yer vermiş, bir kısım şiirleri çeşitli antoloji ve dergilerde neşredilmiş, daha sonra on tanesi Saîd Dêreşî ve şair Pîzânê Âlihânî tarafından bir divanda derlenerek yayımlanmıştır (Bağdat 1989). M. Reşît Irgat ve M. İsmet Kılıçaslan bu yayımı Latin harflerine çevirip *Dîwana Feqiyê Teyran: Ey avê av* adıyla bastırmış (İstanbul 1998), Zeynelâbidîn Zinar da *Nimûne Ji Gencîneya Çanda Qedexekiri* adlı eserine (Stockholm 1991) dokuz şiirini almıştır. Saîd Dêreşî, on yıl süren araştırma sonucunda Kuzey Irak, Avrupa ve Rusya kütüphanelerinde sekse civarında yazma nüshadan faydalanarak Fakî'nin hayatı ve nüshaların özelliklerine dair bir girişle birlikte neşretmiştir

(Dahuk 1383/2005; Latin harfleriyle, İstanbul 2011). Hâlid Sadîni, *Feqiyê Teyran: Jîyan, Berhem û Helbestên Wî* adlı eserinde şairin hayatına dair geniş bilginin yanı sıra çeşitli şiirleriyle "Şeyh San'ân", "Bersîsê Âbid", "Zembîlfiroş" ve "Beyta Dimdim" gibi uzun manzumelerine de yer vermiştir (İstanbul 2000, 2003, 2014, 8. baskı). Divan, Kürtçe yazma metnin tıpkıbasımı, Latinize şekli ve Türkçe tercümesiyle birlikte Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı tarafından neşredilmiştir (T trc. Kadri Yıldırım, I-II, Ankara 2014). **2. Şeyhê San'ân.** Daha önce Ferîdüddin Attâr'ın *Manîku't-ı tayr*'inde geçen (s. 77-102) "Hikâyet-i Şeyh-i San'ân", Mısırlı âlim ve edip Muhammed b. Ahmed el-İbşîhî'nin (ö. 854/1450 [?]) *el-Müste'raf fî külli fennin müstazref*'inde de hemen hemen aynı muhteva ile nakledilir (s. 169-170). Fakî-yi Teyrân, bu hikâyeyi son iki kıtasında belirttiğine göre 1030 (1621) yılında 362 dörtlük içinde manzum hale getirmiştir (*Dîwana Feqiyê Teyran*, s. 295-479). Hikâyeye göre, bir Hıristiyan kızına âşık olan yaşlı bir âlim ve mutasavvîf aşkı uğruna talebe ve müridlerini terkedip kızın ardı sıra onun memleketine gider, kendisine yakınlaşmak için Hıristiyanlığı benimseyip haç takar, kızın babasına domuz çobanlığı yapar. Durumu öğrenen talebeleri yanına giderek onu caydırmaya çalışsalar da önce vazgeçmez. Ancak ısrarları üzerine ihtida ederek memleketine döner, kız da onu izleyip müslüman olur ve nihayet birlikte ölürlür. Rus Kürt dili araştırmacısı Margarita Borisovna Rudenko, Saint Petersburg Umumi Kütüphanesi'nde Jaba Koleksiyonu içindeki bir yazmayı esas alarak bu hikâyeyi Rusça tercümesiyle birlikte neşretmiştir (Moskova 1965; bu neşrin Latin harflerine çevirisi, ayrıca Rudenko, MacKenzie, Celâdet Ali Bedirhan ve Qanatê Kurdo'nun konuyla ilgili metinlerinin ilâvesiyle, nşr. Memo Yetkin, Stockholm 1986; nşr. Celîlê Celîl, Wien 2003; nşr. Reşîd Muhammed Sâlih Sefî v.dğr., *Destânê Şeyhê San'ân*, Hevlîr 2007, 2008). Kâdir Fettâhî Kâdî eseri Farsça'ya tercüme ederek Kürtçe metniyle birlikte yayımlamıştır (*Menzûme-i Kürdî-yi Şeyh-i San'ân*, Tebriz 1967). **3. Bersîsê Âbid.** Daha önce birçok tefsir, tarih ve edebiyat kitabında yer alan bu kıssayı Fakî-yi Teyrân 211 dörtlükte manzum hale getirmiştir (nşr. Abdürakîb Yûsuf, 2001; *Dîwana Feqiyê Teyran*, s. 148-292; Qanatê Kurdo, s. 72-74). İsrâiloğulları zamanında veya Fetret devrinde bir rahip

yahut âbid olduğu söylenen Bersîsâ rivayete göre yetmiş yıl ibadet eden, duasıyla hastaların hemen şifa bulduğu bir kişiydi. Onu yoldan çıkarmaya çalışan şeytan, insan kılığında girerek hükümdarın hasta olan güzel kızının Bersîsâ'ya götürülmesini ve iyileşinceye kadar onun yanında bırakılmasını sağlar. Ardından da ilişkiye girmelerine ve Bersîsâ'nın kadını öldürmesine sebep olur. Bersîsâ yakalanıp idam edileceği sırada onun yanına giderek gerçek kimliğini açıklar ve, "Seni ben yoldan çıkardım, bana secde edersen seni kurtarırım" der, o da başını eğerek buna karşılık verir. Bunun üzerine şeytan kendisinden berî olduğunu söyler ve Bersîsâ idam edilir. Tefsir kitaplarında bu kıssaya Benî Nadîr yahudileriyle münafıklar hakkında nâzil olduğu belirtilen şu âyet dolayısıyla yer verilir: "Münafıkların durumu tıpkı şeytanın durumu gibidir; şeytan insana, 'İnkâr et' der, o da inkâr edince, 'Şüphesiz ben senden uzağım, çünkü ben âlemlerin rabbi olan Allah'tan korkarım' der" (el-Haşr 59/16). İbn Abbas'tan nakledildiğine göre münafıklar yahudileri kışkırtıp yardım vaadiyle Hz. Peygamber'e karşı direnmeye sevketmiş, daha sonra yahudilerin yenilip Medine'den sürülmesi üzerine şeytanın Bersîsâ'ya yaptığı gibi onlardan yüz çevirmiştir (Mukâtil b. Süleyman, IV, 282-283; Begavî, VIII, 82-85; Kurtubî, XVIII, 37-41; Nüveyrî, XVII, 148-153; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, s. 67-74). **4. Beyta Dimdim** (Dimdim hikâyesi; Şerê Dimdim [Dimdim savaşı]). Kuzeybatı İran'da Urmiye-Mehâbâd yoluna birkaç kilometre mesafede, Bârândûz nehriyle Urmiye gölü arasında bulunan Dimdim Kalesi'ne Safevî Şahı I. Abbas zamanında yapılan hücumu karşı (1017/1608) Kürt Emîri Han Zülkiflî Zehebî'nin destansı savunmasıyla ilgili hikâyenin altmış yedi dörtlükten oluşan nazma çekilmiş şeklidir (*Dîwana Feqiyê Teyran*, s. 175-188). Ordixane Celîl, Fakî-yi Teyrân'ın metni dahil bu hikâyenin farklı dönem ve çevrelerde derlenen altı versiyonunu doktora tezi olarak Rusça tercümeyle birlikte yayımlamış (Moscow 1967), İbrahim Kale de bunu Türkçe'ye çevirerek Kürtçe metinle beraber neşretmiştir (*Kürt Kahramanlık Destanı: Dimdim*, İstanbul 2001). **5. Zembîlfiroş** (Zincir satıcısı). Altmış beş dörtlükten ibaret bu manzum hikâye babasının sarayını terkedip, zâhidâne bir hayat yaşamayı tercih ederek zincir satımıyla geçinen bir Kürt gencinin ona âşık olan güzel bir kadının aşkına cevap vermemesini ve kadının

ısrarlı davetine direnmesini konu edinir (*Diwana Feqiyê Teyran*, s. 189-217; Celilê Celîl, I, 189-197; Hugo Makas, s. 50-52).

Abdürrekâb Yûsuf, Sîsebân vadisinde ashabin kâfirler karşısında mağlûp duruma düşmüşken Hz. Ali sayesinde üstünlük sağladığı savaşı anlatan ve Şeyh Hâlid-i Zebârî'ye nisbet edilerek yayımlanan *Sisebân Hikâyesî*'nin de *Dimdim* hikâyesiyle olan benzerliğinden hareketle Faki-yi Teyrân tarafından yazılmış olabileceğini belirtir (*Şairên Klasik*, s. 34-36; krş. Adak, s. 243, 272). Bazıları *Ferh û Sîti* hikâyesini de Teyrân'a nisbet ederler (Qanatê Kurdo, s. 71). Haydar Ömer, *Fekiyê Teyrân: Hayâtühû ve şîruhû ve kıymetühû'l-fenniyye* adıyla bir eser (Beyrut 1993, 2012), Abdusamet Yigit (Berlin 2010) ve Ronî War (İstanbul 2011, 2013), *Feqiyê Teyran* ismiyle birer roman kaleme almış, Yaşar Kemal *Karncanın Su İçtiği* adlı eserinde Faki-yi Teyrân'ın menkıbevî hikâyesine uzunca yer vermiştir (s. 335-374).

BİBLİYOGRAFYA :

Feqiyê Teyran, *Diwana Feqiyê Teyran* (nşr. Seîd Dêreşî), İstanbul 2011, neşreden girişi, s. 7-57, ayrıca bk. tür.yer.; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, Beyrut 1423, IV, 282-283; Ferrâ el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzil* (nşr. M. Abdullah en-Nemr v.dğr.), Riyad 1417/1997, V, 63-65; VIII, 82-85; Feridüddin Attâr, *Manîku'l-tayr* (nşr. M. Cevâd Meşkûr), Tahran 1341 hş./1962, s. 77-102; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmî' li-ahkâmî'l-Kur'ân* (nşr. Ahmed Abdülalîm el-Berdûnî – İbrâhim Ettafeyyîş), Kahire 1384/1964, XVIII, 37-41; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Yedi Meclis* (trc. Hicabi Kırılancı), İstanbul 2007, s. 67-74; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Kahire 1423, XVII, 148-153; İbşihî, *el-Müstezraf fi külli fennin müstezraf* (nşr. Abdullah Enîs et-Tabbâ), Beyrut 1401/1982, s. 169-170; Melayê Ciziri, *Diwan* (nşr. Zeynelâbidin Kaya – M. Emin Narozî), Stockholm 1987, s. 15, 22, 310-323 (Arapça hurufat kısmı, s. 221-226); Ahmedê Xanî, *Mem û Zîn* (trc. Mehmet Emin Bozarslan), İstanbul 1968, s. 63; A. Jaba, *Recueil de notices et récits kourdes*, St. Petersburg 1860, s. 8, 87-90, Kürtçe kısım, s. 14; M. Emîn Zekî, *Hulâşatü târihi'l-Kürd ve Kürdistân* (trc. M. Ali Avnî), Kahire 1939, s. 354-355; a.mlf., *Meşâhîr-ü'l-Kürd ve Kürdistân fi'd-devri'l-İslâmî*, Bağdad 1364/1945, II, 109; Ahmed b. Muhammed el-Bühtî ez-Zivingî, *el-İkdü'l-cevherî fi şerhi Divânî's-şeyhi'l-Cezerî*, Kamışlı 1379/1959, s. 914-924; D. N. MacKenzie, "Malâ-ê Jizrî and Faqî Tayrân", *Yâdnâme-yi İrânî-yi Minorskî* (nşr. Müktebâ Mînovî – İrec Efşâr), Tahran 1348 hş., s. 125-130; Celilê Celîl, *Zargotina Kurdi*, Moskva 1970, I, 36, 37-38, 189-197; H. Makas, *Kurdische Texte im Kurmânji-Dialekte*, Amsterdam 1979, s. 50-52; Qanatê Kurdo, *Tarîxa Edebyeta Kurdi*, Stockholm 1983, I, 70-89; Abdülreşîb Yûsuf, *Şairên Klasik ên Kurd*, Uppsala 1988, s. 29-49, 52; Zeynelâbidin Zinar, *Nimûne Ji Gencîneya Çanda Qedexekirî*, Stockholm 1991, s. 52-87; Mehmed Uzun, *Kürt Edebiyatına Giriş*,

İstanbul 1999, s. 19, 20, 22, 24, 27, 32, 41; Mârif Heznedâr, *Mêjûyê Edebê Kurdî*, Hevlîr 2001, s. 76, 81, 100, 177; Yaşar Kemal, *Karncanın Su İçtiği*, İstanbul 2002, s. 335-374; Bâbâ Merdûh Rûhânî, *Târîh-i Meşâhîr-i Kürd* (nşr. M. Mâcîd Merdûh Rûhânî), Tahran 1382 hş., I, 198-199; Amir Hassanpour, *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil: 1918-1985* (trc. İbrahim Bingöl – Cemil Gündoğan), İstanbul 2005, s. 146, 159; a.mlf., "Dimdim", *Elr.*, VII, 404-405; M. Ali Suveyrekî, *Mu'cemü a'lâmi'l-Kürd*, Süleymaniye 2006, s. 542; Selim Temo, *Kürt Şiiri Antolojisi*, İstanbul 2007, I, 192-211; Reşîd Fındî, *el-Fikr-ü'l-kaumî el-Kürdî beyne Hânî ve Hâcî Kâdir el-Kûyî*, Dahuk 2008, s. 11, 41, 44, 55, 99; a.mlf., "Fekihî Tayrân: Şâfiru't-taşavvuf ve'l-felsefe ve'l-gazel", *el-Mede's-sekâft-Şekâfe Kürdiyye*, sy. 604, Bağdad 18 Şubat 2006, s. 11; İzzeddin Mustafa Resûl, *el-Vâkı'îyye fi'l-edebi'l-Kürdî*, Erbil 2010, s. 58-60; Zülküf Ergün, *Dı Peydabûna Edebiyata Kurdi Ya Li Cizira Botan De Karigeriya Bajarvaniye* (yüksek lisans tezi, 2012), Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye Yaşayan Diller Enstitüsü, s. IV, VI, 7, 43, 44-48, 84, 86, 166-171; Abdurrahman Adak, *Destpêka Edebiyata Kurdi ya Klasik*, İstanbul 2013, s. 48, 50, 70, 76, 166, 168, 198-199, 211-218, 225, 243, 252, 272, 368; M. Xalid Sadîni, *Feqiyê Teyran: Jiyan, Berhem û Helbestên Wî*, İstanbul 2014; a.mlf., "Çend mesele di derbareyi Feqiyê Teyran de", *Nûbihar*, XXII/127, İstanbul 2014, s. 31-35; Herekol Azîzan [Celadet Ali Bedir-Xan], "Klasikên Me: An Şahir û Edîbên Me Ên Kevin", *Hawar: Kovara Kurdi – Revue Kurde*, IX/33, Şam 1941, s. 812-813; Thomas Bois, "Coup d'oeil sur la littérature Kurde", *el-Mesriq*, XLIX/2, Beyrut 1955, s. 203, 205; a.mlf., "Kurds (Folklore and Literature)", *EP* (İng.), V, 481-482; Mahmut Kiper, "Feqiyê Teyra edî kal e, nexweşek pîr bi hal e", *Çira*, III/12, Stockholm 1998, s. 15-17; Aghan Tek, "Li Dor Behsa Patronajê Mem û Zîna Ehmedê Xanî", *Mukaddime*, sy. 3, Mardin 2010, s. 44, 47, 48, 59; a.mlf., "Mem û Zîn ve Hüsn ü Aşk Karşılaştırması Bağlamında Klasik Kürt ve Türk Edebiyatı Üzerine Notlar", *Varlık*, sy. 1248, İstanbul 2011, s. 12; a.mlf., "Kürt ve Türk Edebiyatlarının Ortak Havuzu", *Derin Tarih*, sy. 17, İstanbul 2013, s. 42; Ömer Uluçay, "Dı Helbest ü Berhehemên Feqiyê Teyran De Rêzên Nasnav'an", *Tiroj*, IX/55, İstanbul 2012, s. 52-54; V. Minorsky, "Kurds (Folklore, Literature, Newspaper)", *El*, IV, 1154.

AHMET ÖZEL

FÂKİHÂNÎ (الفاكهاني)

Ebû Hafs Tâcüddîn Ömer b. Alî b. Sâlim b. Sadaka el-Lahmî el-İskenderânî el-Fâkihânî (ö. 734/1334)

Mâlikî fakihî ve muhaddis.

654'te (1256) İskenderiye'de doğdu. Kendisinden nakledilen bu bilgi karşılık (Muhammed b. İbrâhim el-Cezerî, III, 705) Burhâneddin İbn Ferhûn 656'da doğduğunu zikreder (*ed-Dibâc*, s. 287). Soyu Yemen'deki Kahtânîler'in Kehlânî koluna bağlı Lahm kabilesine dayanır. Fâkihânî

nisbesi meyve satıcılığıyla ilgili olup İbn Hacer el-Askalânî'nin onu İbnü'l-Fâkihânî diye anması (*ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 178) bu mesleği babasının da yaptığını ima eder. Fâkihî nisbesiyle de bilinir.

İlk tahsilini İskenderiye'de tamamlayarak Fâkihânî, Arapça'yı ve Kur'an ilimlerini Muhammed b. Abdullah el-Mâzûnî ve Mekînüddin Abdullah b. Mansûr el-Esmer'den öğrendi. İskenderiye kadısı Nâsirüddin İbnü'l-Müneyyir'den Mâlikî fıkhi, Şâfîî muhaddisi Ali b. Ahmed el-Garrâfî'den hadis okudu. Ebû Abdullah Muhammed İbn Tarhân'dan Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ'* adlı eserini ve *Sünen-i Tirmizî*'yi dinledi. Şâzelî şeyhi Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ömer el-Mürsî'nin ilim sohbetlerine katıldı. 684 (1285) yılından önce Kahire'ye gitti ve eğitimine uzun yıllar burada devam etti. Şehâbeddin el-Karâfî, Necmeddin İbnü'r-Rif'a, İbn Dakikül'îd, Bedreddin İbn Cemâa, İbnü'n-Nehhâs el-Halebî, Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî'den ders aldı. Kadî Cemâleddin Muhammed b. Abdülâzîm es-Sekâtî'den İbn Mâce'nin *es-Sünen*'ini dinleyip icâzet aldı. Ardından döndüğü İskenderiye'de ders okuttu ve fetva verdi. 731'de (1331) Kudüs'e, orada birkaç ay kaldıktan sonra gittiği Dimaşk'ta Şâfîî Kadısı Alemüddin el-Ahnâî başta olmak üzere âlimlerle ilmî müzakerelerde bulundu. Aynı yıl aralarında İbn Kayyim el-Cevziyye ve İbn Kesîr gibi âlimlerin de yer aldığı 400 fakihle birlikte hacca gitti. Hacdan sonra İskenderiye'ye döndü ve ölümüne kadar derslerine ve hadis rivayetine devam etti. Öğrencileri arasında İbn Hişâm en-Nahvî, İbn Merzûk el-Hatîb, Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, Ebû Bekir Şerefeddin İbn Cemâa, Cemâleddin İbn Hadîde el-Ensârî, Abdülvehhâb el-Herevî sayılmaktadır. Zehebî ve Ahnâî gibi âlimlerle rivayet alışverişinde bulundu, bunlarla karşılıklı ders yaptı. Fâkihânî, tabakat yazarlarının çoğuna göre 7 Cemâziyelevvel 734 (14 Ocak 1334) tarihinde İskenderiye'de vefat etti. Kâtib Çelebi, İbnü'l-İmâd, İbn Hacer ve Süyûtî gibi müellifler 731'de (1331) öldüğünü kaydeder. Zirikî, müellifin *et-Taħrîr* adlı eserinin yazma bir nüshasında bu kitabı 733'te tamamladığına dair ifadesinden hareketle doğru tarihin 734 olduğunu belirtir (*el-A'lâm*, V, 56).

Fâkihânî herhangi bir idarî görev alarak ilimle meşgul olmuş, fıkıh, hadis, Arap dili ve edebiyatı gibi alanlarda kendini geliştirmiştir. Eserlerinden hareketle yaşadığı dönemde yaygın olan Eş'arîliği benimsediği söylenebilir. Tarikata intisabından söz edilmemekle birlikte Şâzelîyye